

Секція 5. Соціальна педагогіка
Албул І.В., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
*Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
м. Умань, Україна*

АУТОАГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У сьогоденному українському суспільстві дуже гостро стоять такі проблеми як хімічна залежність, віктимна поведінка, екстремізм, навмисне самопошкодження та суїцид. Науковці детально досліджують ці явища як окремі, але вони мають один загальний для усіх елемент – аутоагресію. Взагалі, аутоагресія так чи інакше хоча б раз проявлялась у житті кожної людини, але в деякого вона розвивається в стійку рису – аутоагресивність. Підлітковий вік – дуже важливий етап становлення особистості (бо відбувається життєве самовизначення підлітка, формуються плани на майбутнє), тому наявність таких негативних проявів поведінки може спотворити хід усього подальшого життя.

Аутоагресія (ауто-+ лат. *Aggressio* напад, напад) - навмисна (усвідомлювана чи несвідомо) активність, спрямована на заподіяння собі шкоди у фізичній і психічній сферах. Відноситься до механізмів психологічного захисту. Аутоагресія проявляється в самозвинуваченні, самоприниженні, нанесенні собі тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, аж до самогубства, саморуйнівної поведінці (пияцтві, алкоголізмі, наркоманії, ризикованому сексуальній поведінці, виборі екстремальних видів спорту, небезпечних професій, провокуючому поведінці).

За останні роки зросли показники порушень у емоційній сфері учнів. Багато дітей відзначаються емоційною неврівноваженістю, надмірною чутливістю, вразливістю та підвищеною нервозністю. Але найбільш непокоять батьків, педагогів, психологів, соціальних працівників такі прояви поведінкової активності дітей як агресивність та аутоагресивна поведінка. Стрімке зростання

рівня груп дітей з даними видами поведінки – одна з найбільш актуальних проблем сьогодення.

Актуальність вивчення самогубств та розробки ефективних засобів їх профілактики в наш час не має сумніву, як з точки зору соціальної значимості проблеми, так і з погляду статистичних даних. Стрімко зростає кількість суїцидів та суїцидальних спроб серед підлітків і юнаків. Частота самогубств молоді визначається епідемічними масштабами – щодня більше 1000 молодих людей у світі намагаються здійснити суїцид. Найбільша кількість самогубств зафіксована у віці 15-24 роки.

Тому в рамках освіти інтерес до проблеми агресивної та аутоагресивної поведінки значно зріс, з'явилась необхідність більш ретельно дослідити причини, форми, динаміку асоціальної поведінки, пошуки більш ефективних: превентивних, профілактичних, корекційних, реабілітаційних та інших засобів соціального контролю.

Ось перелік деяких зовнішніх проявів аутоагресивної поведінки в дітей:

- постійна самокритика;
- травмування свого тіла: поранення, порізи;
- такі діти примушують себе робити те, чого не хочуть;
- обзивають та ображають себе;
- мають суїцидальні думки, плани, записи в особистому щоденнику та ін.

Аутоагресивна поведінка проявляється в двох формах: самогубство (суїцид) та самотравмування (парасуїцид). Суїцидальною поведінкою є внутрішні і зовнішні форми психічних актів, які спрямовуються уявленням позбавлення себе життя. Внутрішні форми суїцидальної поведінки включають суїцидальні думки, уявлення, переживання, суїцидальні тенденції, які діляться на задуми і наміри. До зовнішніх форм прояву суїцидальної поведінки відносять суїцидальні спроби і завершені суїциди. Під суїцидальною спробою розуміють цілеспрямоване оперування засобами позбавлення себе життя, яке не скінчилося смертю.

Найбільш поширеними мотивами суїцидальної поведінки дітей та молоді є: переживання образи, самотності, відчуженості, неможливості бути зрозумілим іншими; переживання втрати батьківської любові, або неподільне кохання, ревності; переживання, пов'язані зі смертю, розлученням, залишенням родини кимось з батьків; почуття провини, сором, зневажене самолюбство, незадоволення собою; страх ганьби, глузування, приниження, покарання; любовні невдачі, сексуальні ексцеси, вагітність; почуття помсти, протесту; бажання привернути до себе увагу, викликати співчуття, уникнути неприємних наслідків, відійти від важкої ситуації.

Виділяють 4 типи підліткових аутоагресій: суїцидальна поведінка; суїцидальні еквіваленти (алкоголізація та наркотизація підлітків, підпорядкована бажанням забути, відійти від неприємностей); аутодеструкції - неусвідомлена реалізація наміру причини ушкодження фізичного та психічного здоров'я (наприклад ризиковані вчинки, ігри, види спорту); несуїцидальні агресивні прояви і різноманітні форми самотравмувань (самопорізи, самоопіки хімічними речовинами, сигаретами тощо).

Суїцидальну активність підлітків умовно можна поділити на три фази. Перша фаза - це фаза роздумів, народження свідомої ідеї щодо здійснення самогубства. При додаванні стресових зовнішніх факторів настає друга фаза - фаза амбівалентності. Третя фаза суїциду - фаза спроби.

Науковцями описано три типи суїцидальної поведінки: демонстративна, афектна й істинна (правдива). Так, демонстративна суїцидальна поведінка проводиться для впливу на оточення, щоб позбутися неприємностей, викликати жалість, співчуття або просто привернути до себе увагу, а можливо, і покарати когось, викликавши гнів з боку оточення. Дійсного наміру покінчити з життям тут немає. Іноді суїцидальні демонстрації можуть бути наслідком реакції на гострі афектні ситуації. Подібні «афекти» у підлітка найчастіше можуть бути викликані самолюбством, приниженням в очах оточення, втратою надій. На тлі сильного афекту в якийсь момент його розвитку може виникнути дійсна суїцидальна мета або бажання махнути на все рукою і покласти на волю

випадку. На тлі афекту демонстративні дії можуть завершитися суїцидом, оскільки вони за задумом переходять межу безпечного і призводять до смертельного результату.

Істинна (правдива) суїцидальна поведінка – це результат обдуманого рішення піти із життя. Можливі неодноразові спалахи суїцидальних думок без здійснення яких-небудь спроб. Вони можуть з'являтися під час ударів життя по «слабких місцях» підлітка, особливо, якщо у підлітка виникають уявлення про власну неповноцінність, і в критичних ситуаціях, коли можуть мати дійсний суїцидальний характер. Суїцидальна поведінка виникає не через якийсь один мотив, а через систему мотивів, проте один із них обов'язково є провідним (від того, який саме і залежить тип суїцидальної поведінки). Під час суїцидальної поведінки ця система мотивів знаходиться в напруженій динаміці.

До суїцидально-небезпечної референтної групи належать молодь із порушенням міжособистісних відносин, «самотні», які зловживають алкоголем чи наркотиками, відрізняються девіантною чи кримінальною поведінкою (фізичне насильство); над критичні до себе; особи, які недавно пережили приниження чи трагічні втрати; підлітки, фрустровані невідповідністю між очікуваними успіхами і реальними досягненнями; люди, які страждають від хвороб чи покинуті оточенням.

Варто звернути увагу на підлітків групи ризику: депресивні підлітки, підлітки – алкоголіки і наркомани, підлітки, які вже намагалися накласти на себе руки, або підлітки, у чий сім'ї здійснювався суїцид, обдаровані підлітки, підлітки з поганою успішністю в школі, підлітки – жертви насильства.

Алгоритм профілактичної роботи із запобігання суїцидальній поведінці дітей та підлітків передбачає: виявлення дітей, які мають труднощі у навчанні, проблеми в поведінці й ознаки емоційних розладів; переадресування до спеціалістів; робота із сім'єю, рекомендації щодо перебудови сімейних відносин, стилю виховання; рекомендації вчителям про вибір індивідуального педагогічного стилю спілкування з певною дитиною; психологічна просвіта учителів та батьків, робота з педагогічним колективом.

Література:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д.Зверєвої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. –536 с.
2. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>
3. Попова О. Б. Підлітковий суїцид. Види профілактики / О. Б. Попова, С. Є. Фесун; упоряд. Т. А. Шаповал. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2014. – 104 с.